

УДК 347.736

DOI 10.37749/2308-9636-2021-11(227)-3

Р. Б. Поляков,

аспірант Запорізького національного університету

ORCID 0000-0001-5266-224X

ПРАВОВИЙ СТАТУС БОРЖНИКА-ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У СПРАВІ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОГО ТА НІМЕЦЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена правовому аналізу правового статусу боржника-фізичної особи у справі про неплатоспроможність на підставі норм українського та німецького законодавства. Встановлюється, що до відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржник володіє цілим набором прав і обов'язків не тільки відповідача, але і позивача. Обґрунтовується наявність потенційного конфлікту інтересів між боржником та арбітражним керуючим. Констатовано, що у доплановій реструктуризації дієздатність боржника повинна доповнюватися керуючим реструктуризацією у вигляді згоди на вчинення низки правочинів, як це передбачено щодо юридичних осіб. Надається поняття принципу добросовісної поведінки боржника. Описуються причини недобросовісної поведінки боржника. Виявлено, що у процедурі погашення боргів боржник обмежується лише у праві розпорядження своїм майном, яке включене у ліквідаційну масу. Встановлено, що боржником у процедурі неплатоспроможності фізичних осіб у Німеччині може бути лише фізична особа, яка не займається підприємницькою діяльністю, проте фізична особа—підприємець може отримати статус боржника в даній процедурі за умови, що у неї наявно менше, ніж 20 кредиторів, а також відсутні вимоги щодо виплати заборгованості з заробітної плати.

Ключові слова: боржник, неплатоспроможність, принцип добросовісності, допланова реструктуризація, планова реструктуризація, погашення боргів.

Прийняття Кодексу України з процедур банкрутства (надалі КзПБ, КУзПБ, Кодекс) стало черговим етапом у реформуванні законодавства про банкрутство (неспроможність) в Україні. Так, Кодексом запроваджено низку змін щодо вже установлених понять і процедур. Як відзначає П. Пригуза: «Концепція Кодексу — досягнути таких змін у судових процедурах: спрощення доступу до інституту неспроможності та банкрутства для кредитора; створення умов для відновлення платоспроможності боржника; встановлення юридичних бар'єрів для ухилення від сплати боргів; зменшення часу на процедури; встановлення контролю кредиторів над ліквідаційною масою; зменшення фінансових витрат ліквідаційної маси; задоволення вимог кредиторів за

рахунок повної або додаткової (солідарної або субсидіарної) відповідальності винних у порушенні прав кредиторів осіб; звільнення від боргу лише добросовісного боржника тощо» [1].

З огляду на новели КзПБ, окремої уваги заслуговує такий ключовий учасник справи про банкрутство (неплатоспроможність) як боржник. Порівнюючи у цій частині положення Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» і КзПБ, В. С. Погребняк слушно підкреслює: «... Кодексом запроваджується новаторський підхід до визначення терміна «боржник» і, відповідно, кола суб'єктів, які підпадають під дію Кодексу і можуть бути потенційними боржниками» [2, с. 26—27]. Про що

також зазначає Велика Палата Верховного Суду: «КУзПБ у порівнянні з попереднім процесуальним законом розширив свою дію щодо суб'єктів, які підпадають під його регулювання (неплатоспроможних фізичних осіб), що зумовило розгляд у господарському суді спорів про неплатоспроможність фізичних осіб, незалежно від того, чи займаються вони підприємницькою діяльністю» [3].

Окремі проблемні питання відносин неспроможності (банкрутства), правового статусу учасників цих відносин були предметом дослідження таких учених як: І. Бутирська, А. Гушилик, В. Дутка, Ю. Кабенюк, В. Погребняк, Б. Поляков, П. Пригуза та ін. Разом із цим, у сучасній науці відсутнє комплексне дослідження правового статусу боржника-фізичної особи у справі про неплатоспроможність на підставі норм КзПБ та німецького законодавства.

Так, ст. 1 КзПБ надає поняття боржника як фізичної особи. Відповідно до вказаної норми боржником може бути фізична особа, у тому числі підприємець, яка неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав [4].

Боржником фізична особа стає з моменту прийняття заяви про відкриття провадження у справі про її неплатоспроможність (ст. 117 КзПБ). Саме уже на цій стадії у боржника виникають певні права та обов'язки, які поки що носять виключно процесуальний характер. А. Гушилик доходить висновку, що матеріально-правовий статус неплатоспроможного боржника є обов'язковою передумовою виникнення процесуально-правового статусу боржника у справі про банкрутство. Говорячи про співвідношення матеріально-правового та процесуально-правового статусу неплатоспроможного боржника, слід наголосити, що вони співвідносяться як зміст і форма, причому форма (процесуальний статус) не може існувати без змісту (матеріальний статус), адже якщо боржник розрахувався зі своїми кредиторами, то ні про яку справу про банкрутство вже говорити не можна [5, с. 64].

У повному обсязі статус боржника фізична особа отримує вже після відкриття провадження у справі про неплатоспроможність (статті 119, 120 КзПБ). У подальшому, у процесі розгляду справи обсяг такого статусу може змінюватися залежно від судової процедури, яка застосовується до боржника. А в процедурі реструктуризації боргу цей статус змінюється навіть двічі: до затвердження плану і після (статті 120, 127 КзПБ).

Таким чином, можна стверджувати, що боржник має різний правовий статус залежно від етапу процедури неплатоспроможності. Таких етапів можна виділити декілька:

— після прийняття заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність;

— з моменту відкриття провадження у справі про неплатоспроможність до затвердження судом плану реструктуризації (допланова реструктуризація);

— з моменту затвердження судом плану реструктуризації та до закінчення самої процедури: закриття справи або переходу до процедури погашення боргів (планова реструктуризація);

— з моменту запровадження процедури погашення боргів та до закриття справи про неплатоспроможність;

— після закриття справи у зв'язку із завершенням процедури погашення боргів.

Тепер пропонуємо розглянути ці повноваження боржника по кожному етапу процедури неплатоспроможності більш детально.

Прийняття судом заяви боржника про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність. Судове рішення про прийняття заяви боржника вже дає старт конкурсним правовідносинам. Щоправда, тут конкурс, як зазначає Б. М. Поляков, «носить приватний характер». У такий період традиційні засоби неспроможності діють частково, тобто не в повному обсязі, і його результат несуттєво впливає на всіх кредиторів [6, с. 7].

У відносинах неплатоспроможності громадян приватний конкурс має місце

між боржником і кредиторами, які зазначені в самій заяві. Цей період діє від ухвалення судом заяви до підготовчого засідання суду. Суть такого приватного конкурсу у тому, що боржник без будь-яких обмежень може самостійно погасити у повному обсязі вимоги кредиторів. І тоді суд відмовляє боржнику у відкритті справи про неплатоспроможність (ч. 4 ст. 119 КзПБ).

На цьому етапі обсяг повноважень боржника майже співпадає з процесуальними правами учасників справи у позовному провадженні, які регламентовані статтями 42, 46 ГПК України. У той же час, на застосування цих статей накладає свій відбиток сам КзПБ.

Насамперед, на цьому етапі, в процесі не беруть участь кредитори. І тому у ньому бере участь виключно боржник і кандидат на призначення керуючим реструктуризацією. І тоді виникає запитання: чийми процесуальними правами позовного провадження користується боржник? Позивача чи відповідача? На наш погляд, так однозначно відповісти не можна. Очевидно, статті 42, 46 ГПК повинні застосовуватися настільки, наскільки вони не суперечать положенням КзПБ (ч. 6 ст. 12, ч. 5 ст. 41 ГПК України, ч. 1 ст. 2 КзПБ).

Спільні для учасників справи права та обов'язки регламентовані ст. 42 ГПК України. Вони стосуються, зокрема: ознайомлення з матеріалами справи; участі у судових засіданнях; подачі до суду доказів, заяв, клопотань; вчинення процесуальних дій тощо. І ця норма цілком може застосовуватися на етапі приватного конкурсу щодо боржника у повному обсязі.

Що ж стосується ст. 46 ГПК України, у якій йдеться про права та обов'язки сторін позовного провадження, то ця норма підлягає максимальному коригуванню з урахуванням особливостей процедури неплатоспроможності фізичної особи. У такій процедурі боржник може: відкликати свою заяву (ч. 6 ст. 38 КзПБ), зменшити або збільшити розмір визнаних ним грошових вимог кредиторів (п. 2 ч. 1 ст. 46 ГПК України); опла-

тити (погасити) ці вимоги (п. 2 ч. 4 ст. 119 КзПБ); запропонувати суду кандидатуру керуючого реструктуризацією (ч. 2¹ Прикінцевих і Перехідних положень КзПБ) тощо.

Що стосується мирової угоди або зустрічного позову, то такі інструменти позовного провадження на етапі приватного конкурсу процедури неплатоспроможності фізичної особи взагалі відсутні.

Іншими словами, боржник на цій стадії процедури неплатоспроможності володіє цілим набором прав та обов'язків не тільки відповідача, але й навіть позивача. Все це говорить про особливий процесуальний статус боржника до проведення підготовчого засідання.

У той же час виникає питання про статус боржника після підготовчого засідання, але до відкриття провадження у справі про неплатоспроможність.

Незважаючи на те, що строк підготовчого засідання встановлено не пізніше 14 днів з дня винесення ухвали про прийняття заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність (ч. 2 ст. 35 КзПБ), фактично це означає тільки початок засідання, яке триває разом з перервами і відкладеннями набагато більше.

А якщо вищестояща інстанція відмінює саму ухвалу, постановлену за результатами підготовчого засідання, то вакуум правової невизначеності у правовому статусі боржника може продовжуватися роками.

У цей період боржник міг би відкликати свою заяву або погасити повністю вимоги кредиторам. Проте заборони Кодексу не дають можливості боржнику реалізувати свою процесуальну правосуб'єктність.

Все це говорить про необхідність внесення змін у КзПБ, які будуть стосуватися перенесення строку з підготовчого засідання на момент відкриття провадження у справі.

У зв'язку з чим пропонуємо в абз. 1 ч. 6 ст. 38 і в п. 2 ч. 4 ст. 119 КзПБ замінити слова «до дати проведення підготовчого засідання» і «до підготовчого засідання суду» на «до постановлення

ухвали про відкриття провадження у справі».

Допланова реструктуризація. З моменту відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржник як фізична особа обмежується у дієздатності. Передусім, обмеження стосуються прав громадянина щодо користування (управління) і розпорядження своїм майном. Підтримуємо позицію Б. М. Полякова, що згідно зі своїми правомочностями арбітражний керуючий поєднує функції боржника, власника, частково господарського суду та кредиторів. Сукупність правомочностей такої особи можна назвати арбітражним управлінням [7, с. 247]. І, як вказує Ю. В. Кабенюк, будучи наділеним спеціальною правосуб'єктністю в межах справи про банкрутство, арбітражний керуючий своїми діями безпосередньо впливає на ефективність арбітражного управління [8, с. 88—89].

За приписами п. 2¹ «Прикінцевих та перехідних положень» КзПБ боржник має право надавати суду кандидатуру керуючого реструктуризацією. На жаль, така норма по своїй суті спочатку вже закладає потенційний конфлікт інтересів між боржником та арбітражним керуючим. І ця обставина явно не узгоджується з п. 4 ч. 3 ст. 28 КзПБ, де керуючим реструктуризацією не може бути призначено арбітражного керуючого, який має конфлікт інтересів.

У зв'язку з чим пропонується виключити з п. 2¹ Прикінцевих та перехідних положень КзПБ положення, які стосуються права фізичної особи-боржника надавати суду кандидатуру керуючого реструктуризацією.

Стаття 130 КзПБ встановлює наслідки відкриття процедури неплатоспроможності. Зокрема, громадянин обмежується: у здійсненні і реалізації своїх корпоративних прав, у самостійному погашенні грошових вимог конкурсних і забезпечених кредиторів; у праві відчуження і розпорядження своїм майном тощо.

Кодексом встановлена відповідальність боржника за недотримання вста-

новлених заборон у вигляді закриття провадження у справі про неплатоспроможність (п. 2 ч. 7 ст. 123; п. 6 ч. 8 ст. 126 КзПБ).

Варто відзначити, що дієздатність боржника, якої бракує в частині користування і розпорядження майном, повинна доповнюватися керуючим реструктуризацією у вигляді згоди на вчинення ряду правочинів, як це має місце по відношенню до юридичних осіб. Так, відповідно до ч. 7 ст. 44 КзПБ у процедурі розпорядження майном боржник за погодженням з арбітражним керуючим може передавати нерухоме майно в оренду, одержувати позики (кредити) тощо.

Відсутність такої норми щодо фізичних осіб у період допланової санації створює великі незручності, скажімо, для вирішення тих самих побутових питань. Наприклад, для оплати комунальних платежів, придбання ліків або термінового поточного ремонту квартири боржник міг би позичити гроші у родичів тощо.

Тому видається доцільним доповнити ст. 120 КзПБ ч. 3 такого змісту:

«3. До затвердження судом плану реструктуризації або переходу у процедуру погашення боргів боржник за погодженням з керуючим реструктуризації може:

- брати участь в об'єднаннях, асоціаціях, спілках, холдингових компаніях, промислово-фінансових групах чи інших об'єднаннях юридичних осіб;
- передавати нерухоме майно в оренду;
- одержувати позику (кредити).

Боржник не має права без згоди зборів кредиторів вчиняти правочини, розмір яких перевищує 30 мінімальних заробітних плат і які не заборонені цим Кодексом».

У період допланової реструктуризації Книгою 4 не передбачено задоволення вимог кредиторів, а також з цією метою реалізації майна боржником як самостійно, так і зі згоди зборів кредиторів або за погодженням з керуючим реструктуризацією, або з дозволу суду.

Це, безперечно, відіграє негативну роль. Справа у тому, що у період, який розглядається, свої вимоги можуть заяв-

ляти не всі кредитори боржника. І боржник міг би цілком самостійно з ними розрахуватися, не вдаючись до дорогих механізмів процедур неплатоспроможності (реструктуризації та погашення боргів). І тоді, оплативши заявлені вимоги, боржник міг скористатися пільгами, які дає ст. 90 КзПБ при закритті справи.

У цьому випадку незаявлені вимоги конкурсних кредиторів вважаються погашеними. Вказане підтверджується судовою практикою. Так, у постанові від 07.10.2020 р. у справі № 927/318/20 Північний апеляційний господарський суд вказав: «Саме наявність/відсутність боргу є підставою як для відкриття, так і закриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність). Відсутність пасиву не дає право суду для подальшого руху справи, оскільки неможливо без наявності пасиву боржника перейти до стадії санації або ліквідації (реструктуризації боргів боржника, погашення боргів боржника). ... Таким чином, оскільки кредитори до боржника з грошовими вимогами не звернулися, то провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи підлягає закриттю, на підставі п. 6 ч. 1 ст. 90 КзПБ» [9].

У зв'язку з чим пропонуємо доповнити ст. 121 ч. 6 такого змісту:

«6. До затвердження плану реструктуризації або введення процедури погашення боргів боржник може за погодженням з арбітражним керуючим задовольнити відповідно до реєстру всі вимоги кредиторів, у тому числі шляхом реалізації своїх активів.

Реалізація такого майна боржника здійснюється керуючим реструктуризацією виключно на підставі ухвали господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про неплатоспроможність боржника».

Планова реструктуризація. Затвердження судом плану реструктуризації боргів тягне для громадянина-боржника низку обмежень у його дієздатності. Вони стосуються:

— порядку і способу погашення вимог кредиторів;

— вчинення низки правочинів, спрямованих на відчуження або обтяження його майна;

— на прийняття на себе або відмову від низки зобов'язань: позики, довічного утримання, відступлення права вимоги, переведення боргу, поруки, передачі свого майна в довірче управління (ч. 3 ст. 127 КзПБ).

З іншого боку, закон дозволяє боржнику вчиняти тільки такі правочини, які прямо передбачені планом реструктуризації.

Законодавець, надаючи боржнику повноваження на погашення вимог кредиторів, встановлює до них певні вимоги. Такі вимоги стосуються виконання боржником положень плану реструктуризації. Саме у плані зосереджені порядок і способи задоволення вимог кредиторів.

Порушення встановлених положень може призвести до визнання недійсними у майбутньому усіх вчинених правочинів та/або відмови суду у затвердженні звіту про виконання плану реструктуризації, закриття провадження у справі про неплатоспроможність або визнання боржника банкрутом (ч. 3 ст. 128, п. 2 ч. 3 ст. 129 КзПБ).

Участь у період планової реструктуризації арбітражного керуючого напряму залежить від наявності у боржника джерел фінансування його роботи або майна, яке підлягає реалізації по плану реструктуризації (ч. 5 ст. 127 КзПБ).

Якщо участь арбітражного керуючого передбачена планом реструктуризації, то тоді дієздатність, якої бракує боржнику, доповнюється керуючим реструктуризацією. У цьому випадку, як правило, всі договори, які спрямовані на отримання та реалізацію активів боржника укладає керуючий реструктуризацією. Винятки можуть становити трудові договори або правочини, які носять особистий характер.

Обмежена дієздатність боржника під час планової реструктуризації діє до закриття провадження у справі про неплатоспроможність із виконанням плану реструктуризації (п. 1 ч. 3, ч. 4 ст. 129 КзПБ).

Якщо мало місце невиконання плану, тоді відбувається перехід у процедуру погашення боргів і, відповідно, продовжують діяти обмеження в дієздатності боржника, але вже за іншими нормами Кодексу.

Низка норм КзПБ, що відносяться до процедури реструктуризації боргів, передбачають механізм закриття справи про неплатоспроможність унаслідок недобросовісної поведінки боржника. Добросовісність передбачає, що боржник повинен: повідомляти у декларації про майновий стан повні і достовірні відомості; не оформляти свої активи на членів сім'ї з метою ухилення від погашення боргів кредиторів (ч. 7 ст. 123 КзПБ); надавати кредиторам схвалений план реструктуризації боргів, умови якого не повинні суперечити законодавству; не здійснювати дії, що перешкоджають проведенню судових процедур (ч. 8 ст. 126 КзПБ); не порушувати план реструктуризації боргів (ч. 3 ст. 128 КзПБ) тощо [10].

Іншими словами, у КзПБ законодавець намагається закласти у фундамент кодифікованого акту наріжний камінь у вигляді принципу інституту неплатоспроможності фізичної особи, який можна назвати принципом добросовісної поведінки боржника. Суть цього принципу полягає у тому, що щодо боржника, який належним чином виконує свої обов'язки і не зловживає своїми правами, застосовується механізм прощення боргів. Він використовується при виконанні плану реструктуризації або закінченні процедури погашення боргів. Для недобросовісних боржників, навпаки, застосовується механізм закриття справ про неплатоспроможність. Як слушно зауважив Верховний Суд, підтримуючи позицію апеляційного господарського суду, виконання мети процедури реструктуризації боргів боржника у справі про неплатоспроможність фізичної особи можливе лише за умови, коли боржник істинно бажає виконати взяті на себе грошові зобов'язання, але через певні майнові/фінансові причини не може їх виконати в повному обсязі належним чином [11].

Слід зупинитися на підходах до визначення «добросовісності» як категорії процесуального права, які висловлюються у науковій літературі. Так, А. В. Юдін виділяє такі значення категорії добросовісності стосовно цивільного судочинства: 1) як морально-юридична категорія; 2) як умова здійснення суб'єктивного цивільного процесуального права; 3) як презумпція цивільного процесуального права; 4) як цивільний процесуальний обов'язок; 5) як юридична заборона зловживання процесуальними правами. Науковець зазначає, що усі перераховані значення добросовісності, що характеризують фактично різні сторони єдиного поняття, тісно взаємопов'язані між собою [12, с. 106].

Слушно вказує В. В. Резнікова, що у вузькому розумінні принцип добросовісності в господарському судочинстві — це заборона зловживання процесуальними правами, а в широкому, — відповідно до якого, окрім заборони зловживання процесуальними правами, до його змісту також включаються такі складові як: заборона суперечливої поведінки (процесуальний естопель); вимога добросовісного виконання процесуальних обов'язків; заборона чинити інші протиправні перешкоди у здійсненні правосуддя (наприклад, заборона введення суду в оману, заборона використання втрачених процесуальних правомочностей тощо) [13, с. 122—123].

Зловживанню протиставляється добросовісність як одна із засад цивільного законодавства [14, с. 35]. В. В. Дутка визначає зловживання правами у справі про банкрутство як недобросовісну поведінку учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства [14, с. 44].

У своєму дисертаційному дослідженні «Основоположні принципи права» С. П. Погребняк зазначає, що принцип добросовісності містить вимоги, які допомагають зняти або пом'якшити недоліки абстрактної і формальної природи

права, наблизити його до ідеалів справедливості, рівності, свободи й гуманізму. Цей принцип лежить в основі механізмів самозахисту правової системи, які забезпечують повагу до її кінцевих цілей і дозволяють їй корегувати відхилення, викликані використанням юридичних правил у тих випадках, коли має місце порушення духу права при відповідності його букві [15, с. 25]. У принципі добросовісності науковець виділяє два аспекти: 1) добросовісність при реалізації прав і повноважень; 2) добросовісність при виконанні юридичних обов'язків [15, с. 25].

О. О. Голубцова відзначає: «При застосуванні суддівського розсуду при визначенні зловживання добросовісність представляє собою основну межу вибору. Є поведінка добросовісною або йдеться про зловживання процесуальним правом визначається розсудом суду з урахуванням конкретних обставин справи і норми права. При оцінці зловживання суд повинен використовувати критерій усвідомленості (розуміння, передбачення дій)» [16].

Пропонуємо розглянути судову практику в частині встановлення недобросовісної поведінки боржника, яка призвела до закриття провадження у справі. Так, у справі № 910/8306/20 боржником разом із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність було подано декларації про майновий стан боржника, які містили неповну та недостовірну інформацію. Арбітражний керуючий вказував, що в деклараціях відсутні будь-які неточності, але після доведення кредитором наявності прихованих доходів, боржник вніс виправлення до декларації про майновий стан. Окрім цього, судом було надано тримісячний строк для підготовки та подання плану реструктуризації боргів боржника, але останній вказівку суду не виконав, що призвело до закриття провадження у справі про неплатоспроможність.

Північний апеляційний господарський суд у постанові від 22.09.2021 р. у цій справі зазначив, що відповідно до

приписів частин 7, 8 ст. 123, ст. 124, ч. 8 ст. 126 КзПБ право на процедуру неплатоспроможності та отримання відповідних пільг має лише добросовісний боржник (фізична особа). Окрім цього, апеляційна інстанція наголосила, що при поданні до господарського суду заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, обов'язком боржника є складення реального (виконуваного) проекту плану реструктуризації, який після розгляду господарським судом грошових вимог та формування реєстру кредиторів розробляється, уточнюється та погоджується з кредиторами. Небажання боржника розробити реальний та обґрунтований проект плану реструктуризації його боргів, який можна подати для схвалення зборів кредиторів, та вчинення боржником дій, спрямованих на перешкоджання проведенню стосовно нього попередньої процедури (реструктуризації боргів), свідчить про недобросовісність боржника й вказує на бажання останнього перейти до іншої процедури (погашення боргів) у провадженні про неплатоспроможність фізичної особи. Тобто боржник вчиняє дії, спрямовані на перешкоджання проведенню стосовно нього процедури неплатоспроможності [17]. Вказана позиція також була підтримана Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду [18].

Для вирішення проблеми неналежного виконання своїх обов'язків боржником необхідно внести у Книгу 4 положення про принцип добросовісності, додавши у ст. 113 ч. 2 такого змісту:

«2. Право на процедуру неплатоспроможності та її пільги мають лише добросовісні боржники, які не зловживають своїми правами, співпрацюють з кредиторами і належним чином виконують усі положення Кодексу, а також вказівки арбітражного керуючого і суду. Невиконання або неналежне виконання боржником своїх обов'язків, а також зловживання своїми правами у процедурах неплатоспроможності дає право суду закрити провадження у справі про неплатоспроможність на будь-якій стадії провадження».

Процедура погашення боргів. З моменту визнання фізичної особи-боржника банкрутом для нього настає низка правових наслідків, які безпосередньо пов'язані з його дієздатністю. Справа в тому, що в процедурі погашення боргів обов'язковою є участь керуючого реалізацією. І, відповідно, на нього Кодекс покладає обов'язок продажу активів боржника і задоволення вимог кредиторів за рахунок отриманих від реалізації коштів (статті 131, 133 КзПБ).

Тому арбітражний керуючий володіє правами боржника щодо розпорядження майном, включеного у ліквідаційну масу. При цьому повноваження стосуються також переоформлення прав на це майно (частини 4, 5 ст. 131 КзПБ).

У зв'язку з чим боржник, відповідно, обмежується у праві розпорядження своїм майном, яке включене у ліквідаційну масу. Що ж стосується інших обмежень боржника, то Розділ IV Кодексу, який регулює процедуру погашення боргів, на відміну від планової реструктуризації (ч. 3 ст. 127 КзПБ), їх не містить. Така ситуація, на жаль, буде відігравати негативну роль.

Виходить так, що законодавець не встановив граничного строку дії процедури погашення боргів. І якщо ця процедура триватиме роками, то за цей період боржник, без законодавчих обмежень, може цілком природно вчиняти будь-які правочини з обтяження себе додатковими зобов'язаннями: позики, поруки, переведення боргу тощо. У результаті чого нові кредитори будуть претендувати на майно, яке підлягає розподілу серед старих кредиторів, тобто тих, чий вимоги були включені у реєстр ще раніше. Вихід із ситуації, яка склалася, вбачається у розповсюдженні дії ч. 3 ст. 127 КзПБ на правовідносини, які виникли у процедурі погашення боргів.

При цьому до внесення законодавчих змін судам потрібно при прийнятті постанови про визнання боржника банкрутом на весь період дії процедури погашення боргів встановлювати обмеження щодо вчинення боржником правочинів, спрямованих на прийняття на себе низ-

ки зобов'язань (позики, поруки, переведення боргу тощо).

Необхідно зазначити, що у процедурі погашення боргів відсутні серйозні наслідки для боржника у випадку визнання його банкрутом, а також наявні пільги у вигляді списання, за невеликим винятком, усіх вимог кредиторів по закінченню процедури погашення боргів, що є причинами недобросовісної поведінки боржника.

Але навіть потрапивши у процедуру погашення боргів, боржник і там досить часто перешкоджає роботі арбітражного керуючого, кредиторів і суду. Так, громадянин не повідомляє достовірних відомостей щодо свого майна, ухиляється від виклику суду тощо. Нерідко у процедурі виявляється майно, яке не було вказане боржником у декларації або було відчужене ним перед відкриттям справи про неплатоспроможність. У результаті чого арбітражний керуючий або кредитори вимушені пред'являти позови до суду, щоб повернути майно у ліквідаційну масу. На це витрачається багато часу і збільшуються судові витрати. На жаль, на відміну від стадії реструктуризації, у процедурі погашення боргів не можна закривати справу про неплатоспроможність у зв'язку з тим, що боржник вчиняє дії, спрямовані на перешкодження застосування до нього судової процедури. Вихід із ситуації, що склалася, вбачається у закріпленні у Розділі IV Книги 4 положень про закриття справи про неплатоспроможність у зв'язку з неправомірною поведінкою боржника у процедурі погашення боргів.

Закриття провадження у справі у зв'язку із закінченням процедури погашення боргів. Стаття 135 КзПБ прямо встановлює обмеження дієздатності для боржників, які були визнані банкрутами. У той же час, будучи поміщеною у Розділ V, ця норма стосується тих боржників, щодо яких закрито провадження у справі про неплатоспроможність у зв'язку із закінченням процедури погашення боргів. Такі обмеження носять матеріальний і процесуальний характер. Так, боржник протягом п'яти років з дня визнання його банкрутом:

— не може ініціювати нову справу про його неплатоспроможність;

— повинен письмово повідомляти контрагентів про свою попередню неплатоспроможність при укладенні договорів позики, кредиту, поруки і застави.

І, нарешті, протягом 3 років після визнання його банкрутом, громадянин не може вважатися особою, яка має бездоганну ділову репутацію.

Навіть незважаючи на те, що такі обмеження для фізичних осіб-боржників носять суто символічний характер, існування їх після закриття провадження у справі про неплатоспроможність викликає великі сумніви.

Справа у тому, що певного строку дії процедури погашення боргів законодавець не встановив (ст. 130 КзПБ). І, відповідно, по наявності майна у боржника така процедура, як показує практика банкрутства юридичних осіб, триває не те що роками, а десятиліттями. Хоча при цьому законодавець для юридичних осіб встановив граничний термін ліквідації 12 місяців. І тому насправді для фізичних осіб-підприємців процедура погашення боргів навряд чи триватиме менше 3—5 років.

Відповідно, вбачається доцільним ув'язати початок строку обмежень не з моментом визнання боржника банкрутом, а закриттям провадження у справі у зв'язку із закінченням процедури погашення боргів. У зв'язку з чим у ст. 135 КзПБ слова «після визнання фізичної особи банкрутом» замінити на слова «після закриття провадження у справі про неплатоспроможність зв'язку із закінченням процедури погашення боргів».

Пропонуємо розглянути правовий статус боржника-фізичної особи за німецьким законодавством, який потребує особливої уваги. Німецька процедура неплатоспроможності фізичних осіб має субсидіарний характер, а положення спеціального нормативно-правового акта *Insolvenzordnung* [19] (далі — Статут) спрямовані на обмеження доступу до даної процедури. Відтак, німецький законодавець наводить чітко визначений суб'єктний склад даної процедури. Від-

повідно до положень § 304 Статуту боржником може бути лише фізична особа, яка не займається підприємницькою діяльністю, або ж якщо її заборгованість не пов'язана із підприємницькою діяльністю. Наступним реченням у даній нормі наводиться спеціальний виняток для фізичних осіб-підприємців. Відтак, вони мають змогу стати боржником у процедурі неплатоспроможності фізичних осіб за умови, що до нього відсутні претензії із приводу трудових відносин, а також якщо його фінансовий стан є «контрольованим» (*Vermögensverhältnisse überschaubar sind*). Що саме мається на увазі під «контрольованим фінансовим становищем», законодавець роз'яснює в наступній частині згаданої правової норми. Таким чином, ми можемо говорити про контрольований фінансовий стан боржника за умови, що в нього наявно не більше, ніж 20 кредиторів.

Отже, з аналізу німецького законодавства вдається стверджувати, що боржником у процедурі неплатоспроможності фізичних осіб може бути лише фізична особа, яка не займається підприємницькою діяльністю, проте, якщо ж все таки йдеться про фізичну особу, яка займається підприємницькою діяльністю, то вона може отримати статус боржника в даній процедурі за умови, що у неї наявно менше, ніж 20 кредиторів, а також відсутні вимоги щодо виплати заборгованості із заробітної плати.

Такий стан речей пояснюється наступним. Німецький законодавець зіштовхується із балансуванням інтересів двох різних полюсів. Перший полюс — це привілейоване відношення до фізичних осіб, адже дана категорія учасників приватно-правових відносин є найбільш уразливою та найменш захищеною. Другий полюс — це дотримання справедливого і рівномірного господарського обороту.

Якщо заборгованість виникла через життєві обставини і стосується виключно побутових речей — фізична особа має безперешкодний доступ до привілейованої процедури. Якщо ж заборгованість виникає через невдалу господарську

діяльність — тоді даний підприємець змушений звернутись до загальної процедури неспроможності. Винятки передбачені лише для підприємців із порівняно незначними фінансовими труднощами.

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти наступних висновків:

1. Встановлено, що до відкриття провадження у справі про неплатоспроможність обсяг повноважень боржника майже співпадає з процесуальними правами учасників справи у позовному провадженні, які регламентовані статтями 42, 46 ГПК України. У той же час, особливість КзПБ полягає у тому, що боржник на цій стадії володіє цілим набором прав і обов'язків не тільки відповідача, але і позивача.

2. Обґрунтовується, що норма КзПБ, яка передбачає право боржників самим надавати суду кандидатуру керуючого реструктуризацією по своїй суті з самого початку уже закладає потенційний конфлікт інтересів між боржником та арбітражним керуючим. У зв'язку з чим пропонується виключити з п. 2¹ Прикінцевих та перехідних положень КзПБ положення, які стосуються права фізичної особи-боржника надавати суду кандидатуру керуючого реструктуризацією.

3. Констатовано, що у доплановій реструктуризації дієздатність боржника, якої бракує в частині користування і розпорядження майном, повинна доповнюватися керуючим реструктуризацією у вигляді згоди на вчинення низки правочинів, як це передбачено щодо юридичних осіб.

4. Аргументовано, що відсутність спеціальної норми щодо фізичних осіб створює великі незручності для вирішення ними своїх побутових проблем. Для чого пропонується доповнити ст. 120 КзПБ новою ч. 3.

5. Встановлено, що обмежена дієздатність боржника у період планової реструктуризації діє до закриття провадження у справі про неплатоспроможність у зв'язку з виконанням плану реструктуризації. Якщо мало місце невиконання плану, то тоді відбувається пере-

хід у процедуру погашення боргів і, відповідно, продовжують діяти обмеження дієздатності боржника, але уже за іншими нормами кодексу.

6. Надається поняття принципу добросовісної поведінки боржника, суть якого полягає у тому, що щодо боржника, який належним чином виконує свої обов'язки і не зловживає своїми правами, застосовується механізм прощення боргів. Він використовується при виконанні плану реструктуризації або закінченні процедури погашення боргів. До недобросовісних боржників, навпаки, застосовується механізм закриття справ про неплатоспроможність.

7. Обґрунтовується, що причинами недобросовісної поведінки боржника є відсутність у нього серйозних правових наслідків у випадку визнання банкрутом і наявність пільг у вигляді списання, за невеликим винятком, усіх вимог кредиторів по закінченню процедури погашення боргів.

8. Пропонується закріпити у Розділі IV Книги 4 положення про закриття провадження у справі про неплатоспроможність у зв'язку із неправомірною поведінкою боржника у процедурі погашення боргів.

9. Виявлено, що у процедурі погашення боргів боржник обмежується лише у праві розпорядження своїм майном, яке включене у ліквідаційну масу. Що стосується інших обмежень, то у процедурі погашення боргів, на відміну від планової реструктуризації, їх не передбачено. У зв'язку з відсутністю законодавчих граничних строків дії процедури погашення боргів, це відіграє негативну роль. Вихід із ситуації, що склалася, вбачається у розповсюдженні дії ч. 3 ст. 127 КзПБ на правовідносини, які виникли у процедурі погашення боргів.

10. Вбачається, що до внесення законодавчих змін судам необхідно при прийнятті постанови про визнання боржника банкрутом на весь період дії процедури погашення боргів встановлювати обмеження щодо вчинення боржником низки правочинів, спрямованих на прийняття на себе певних зобов'язань (позики, поруки, переведення боргу тощо).

11. Запропоновано ув'язати початок строку обмежень не з моментом визнання боржника банкрутом, а закриттям провадження у справі у зв'язку із закінченням процедури погашення боргів. Для чого пропонується редакційно змінити ст. 135 КзПБ.

12. Встановлено, що боржником у процедурі неплатоспроможності фізичних

осіб у Німеччині може бути лише фізична особа, яка не займається підприємницькою діяльністю, проте фізична особа-підприємець може отримати статус боржника в даній процедурі за умови, що у неї наявно менше, ніж 20 кредиторів, а також відсутні вимоги щодо виплати заборгованості з заробітної плати.

Список використаної літератури

1. Пригуза П. Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства у праві України. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16667/Pryhuza_Subsydiarna_vidpovidalnist_za_dovedennia_do_bankrutstva_u_pravi_Ukrainy.pdf?sequence=1 (дата звернення: 09.01.2022).
2. Погребняк В. Боржник за кодексом України з процедур банкрутства. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей / за заг. ред. д. ю. н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. Київ: Алерта, 2019. С. 26—33.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2021 р. у справі № 905/2030/19 (905/1159/20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100359355?fbclid=IwAR2kc63pYTWWhIuIStdO4Vt4d3zUXK1GOLhuGFIE1_ome-ZYbRjIiHJVah0U (дата звернення 28.12.2021).
4. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. Відомості Верховної Ради. 2019. № 19. Ст. 74.
5. Гушлик А. Матеріально-правовий і процесуально-правовий статус неплатоспроможного боржника. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 8. С. 61—65.
6. Поляков Б. М. Закон Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом»: научно-практ. комментарий. Київ: Концерн Изд. дом «Ин Юре», 2003. 272 с.
7. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2011. 560 с.
8. Кабенюк Ю. В. Правове регулювання арбітражного управління в процедурі банкрутства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2018. 242 с.
9. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 07.10.2020 р. у справі № 927/318/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92226567> (дата звернення: 09.01.2022).
10. Поляков Б., Поляков Р. Пригоди Ходжі Насреддіна, або Як фізичній особі стати банкрутом, не зруйнувавши систему кредитування. Закон і бізнес. 2021. № 42—43 (1548—1549).
11. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 25.08.2021 р. у справі № 925/473/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99243386> (дата звернення: 09.01.2022).
12. Юдин А. В. Категория «добросовестность» в гражданском процессуальном праве. Університетські наукові записки. 2007. № 1 (21). С. 104—113.
13. Резнікова В. В. Зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві. Зловживання правом: зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків: ЕКУС, 2021. 308 с.
14. Дутка В. В. Зловживання правами у справі про банкрутство: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04; Донець. держ. ун-т внутр. справ. Маріуполь, 2021. 206 с.
15. Погребняк С. П. Основоположні принципи права: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2009. 36 с.
16. Голубцова Е. А. Добросовестность, злоупотребление гражданским процессуальным правом и усмотрение суда. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9431/Holubtsova%2051-54.pdf?sequence=1> (дата звернення: 09.01.2022).
17. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 22.09.2021 у справі № 910/8306/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100237416> (дата звернення: 09.01.2022).

18. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16.12.2021 у справі № 910/8306/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102058522> (дата звернення: 09.01.2022).

19. Insolvenzordnung: vom 5. Oktober 1994 (BGBl. I S. 2866). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/inso/BJNR286600994.html#BJNR286600994BJNG000100000> (дата звернення: 02.01.2022).

References

1. Priguza P. Subsidiary liability for bringing to bankruptcy in the law of Ukraine. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16667/Pryhuza_Subsydiarna_vidpovi_dalnist_za_dovedennia_do_bankrutstva_u_pravi_Ukrainy.pdf?sequence=1 (date of application: 09.01.2022).

2. Pogrebniak V. Debtor under the Bankruptcy Procedures Code of Ukraine. Application of the Bankruptcy Procedures Code of Ukraine. Collection of scientific articles / Edited by Doctor of Law, Judge of the Supreme Court S. Zhukov. Kyiv: Alerta, 2019. Pp. 26—33.

3. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court on 21.09.2021 in case № 905/2030/19 (905/1159/20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100359355?fbclid=IwAR2kc63pYTWhIuIStdO4Vt4d3zUXK1GOLhuGFIE1_ome-ZYbRjIiHJVah0U (date of application 28.12.2021).

4. Bankruptcy Procedures Code of Ukraine: Law of Ukraine of October 18, 2018 № 2597-VIII. Information of the Verkhovna Rada. 2019. № 19. P. 74.

5. Gushilik A. Material and procedural legal status of the insolvent debtor. Entrepreneurship, economy and law. 2018. № 8. Pp. 61—65.

6. Poliakov B. Law of Ukraine «On restoring the solvency of the debtor or declaring him bankrupt»: scientific and practical commentary. Kyiv: Concern publishing house «In Jure», 2003. 272 p.

7. Poliakov B. The right of insolvency (bankruptcy) in Ukraine: textbook for students of institutions of higher education. Kyiv: In Jure, 2011. 560 p.

8. Kabenok Yu. Legal regulation of arbitration management in bankruptcy proceedings in Ukraine: dissertation of the candidate of legal sciences: 12.00.04. Kyiv, 2018. 242 p.

9. Resolution of the Northern Economic Court of Appeal on 07.10.2020 in case № 927/318/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92226567> (date of application: 09.01.2022).

10. Poliakov B., Poliakov R. The Adventures of Hodja Nasreddin, or How an individual can become bankrupt without destroying the credit system. Law and business. 2021. № 42—43 (1548—1549).

11. Resolution of the Economic Court of Cassation of the Supreme Court on 25.08.2021 in case № 925/473/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99243386> (date of application: 09.01.2022).

12. Yudin A. The category of a «Good Faith» in civil procedural law. University scientific notes. 2007. № 1 (21). Pp. 104—113.

13. Reznikova V. Abuse of procedural rights in commercial proceedings. Abuse of right: Coll. Art. / for ed. of I. Spasibo-Fateeva. Kharkiv: ECUS, 2021. 308 p.

14. Dutka V. Abuse of rights in bankruptcy: dissertation of the candidate of legal sciences: 12.00.04; Donetsk state University of Internal Affairs. Mariupol, 2021. 206 p.

15. Pogrebniak S. Fundamental principles of law: synopsis. dissertation of the doctor of legal sciences: 12.00.01; Nat legal acad. Of Ukraine of Ya. Mudriy. H., 2009. 36 p.

16. Holubtsova E. Good faith, abuse of civil procedural rights and discretion of the court. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9431/Holubtsova%2051-54.pdf?sequence=1> (date of application: 09.01.2022).

17. Resolution of the Northern Economic Court of Appeal on 22.09.2021 in case № 910/8306/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100237416> (date of application: 09.01.2022).

18. Resolution of the Economic Court of Cassation of the Supreme Court on 16.12.2021 in case № 910/8306/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102058522> (date of application: 09.01.2022).

19. Insolvenzordnung: vom 5. Oktober 1994 (BGBl. I S. 2866). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/inso/BJNR286600994.html#BJNR286600994BJNG000100000> (date of application: 02.01.2022).

Поляков Р. Б. Правовой статус должника-физического лица в деле о неплатежеспособности через призму украинского и немецкого законодательства.

Статья посвящена правовому анализу правового статуса должника-физического лица в деле о неплатежеспособности на основании норм украинского и немецкого законодательства. Устанавливается, что до открытия производства в деле о неплатежеспособности должник обладает целым набором прав и обязанностей не только ответчика, но и истца. Обосновывается наличие потенциального конфликта интересов между должником и арбитражным управляющим. Констатируется, что в доплановой реструктуризации дееспособность должника должна дополняться управляющим реструктуризацией в виде согласия на совершение ряда сделок, как это предусмотрено в отношении юридических лиц. Дается определение принципа добросовестного поведения должника. Описываются причины недобросовестного поведения должника. Выявлено, что в процедуре погашения долгов должник ограничивается только в праве распоряжения своим имуществом, которое включено в ликвидационную массу. Выявлено, что должником в процедуре неплатежеспособности физических лиц в Германии может быть только физическое лицо, которое не занимается предпринимательской деятельностью, но физическое лицо-предприниматель может получить статус должника в этой процедуре при условии, что у него имеется менее 20 кредиторов, а также отсутствуют требования по выплате задолженности по заработной плате.

Ключевые слова: должник, неплатежеспособность, принцип добросовестности, доплановая реструктуризация, плановая реструктуризация, погашение долгов.

Poliakov R. B. The legal status of the debtor-individual in the case of insolvency through the prism of Ukrainian and German law.

The article is devoted to the legal analysis of the legal status of the debtor-individual in the case of insolvency on the basis of Ukrainian and German law. It is established that prior to the opening of insolvency proceedings, the debtor has a whole set of rights and obligations not only of the respondent but also of the petitioner. It is substantiated that the norm of the Bankruptcy Procedures Code of Ukraine, which provides for the right of debtors to nominate a restructuring trustee in essence from the very beginning, creates a potential conflict of interest between the debtor and the trustee. It was stated that in the pre-planned restructuring the debtor's legal capacity, which is lacking in the use and disposal of property, should be supplemented by the restructuring trustee in the form of consent to a number of transactions, as provided for legal entities. The concept of the principle of good faith behavior of the debtor is given. It is substantiated that the reasons for the debtor's male-fide behavior are the lack of serious legal consequences in the event of bankruptcy and the availability of benefits in the form of writing-off, with few exceptions, of all creditors' claims at the end of the debt repayment procedure. It was found that in the procedure of debt repayment the debtor is limited only in the right to disposal of his property, which is included in the liquidation estate. It is proposed to link the beginning of the limitation period not with the moment when the debtor is declared bankrupt, but with the closure of the proceedings in connection with the end of the debt repayment procedure. It is established that the debtor in the individual insolvency procedure in Germany can only be a natural person who is not engaged in entrepreneurial activities, but a natural person-entrepreneur can obtain the status of a debtor in this procedure, if provided he or she has less than 20 creditors and no requirements for payment of wage arrears.

Key words: debtor, insolvency, principle of Good Faith, pre-planned restructuring, planned restructuring, repayment of debts.